

Tiszteletkőr

Történeti tanulmányok
Draskóczy István egyetemi tanár
60. születésnapjára

Dreslarczyk István

Tiszteletkőr

Történeti tanulmányok
Draskóczy István egyetemi tanár
60. születésnapjára

Budapest, 2012

Szerkesztette:

Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András

A kötet megjelenését az ELTE Bölcsészettudományi Kar támogatta

© A tanulmányok szerzői, 2012

© A kötet szerkesztői: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András

© Bella Katalin

ISBN 978 963 312 095 8

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

Tipográfia: Anders Tibor

Borítóterv: Váraljai Nóra

Tartalom

Tabula Gratulatoria	11
Rövidítésjegyzék	13
Köszöntők	
<i>Borsodi Csaba</i>	
Draskóczy István 60 éves	19
<i>Bertényi Iván</i>	
„Nihil utilius sale et sole”. A hatvanesztendős Draskóczy István köszöntése	21
Politikatörténet	
<i>Pálóczy Horváth András</i>	
Nomád betörések Magyarországra a 10–11. században	27
<i>Bárány Attila</i>	
Anglia királya és a morvamezei csata.....	39
<i>Zsoldos Attila</i>	
Rátót nembéli Domokos nádor megyéi	47
<i>C. Tóth Norbert</i>	
Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában	53
<i>E. Kovács Péter</i>	
Zsigmond király milánói koronázása	67
<i>Teke Zsuzsa</i>	
Mátyás és Firenze	85
<i>Fedeles Tamás</i>	
Újlak ostroma (1494)	97
<i>Péterfi Bence</i>	
Az 1491. évi pozsonyi béke kiskapui. Egy cseh zsoldoskapitány, Jan Zvolský alsó-ausztriai birtokszerzése	105
<i>Horn Ildikó</i>	
Egy különleges születésnap ajándék. János Zsigmond és az 1564. évi tordai országgyűlés	117
<i>Honvári János</i>	
Lépni vagy nem lépni? Egy meghiúsult magyarországi kísérlet a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz való csatlakozás ügyében (1966–1967)	125

Gazdaság és kereskedelem*Keglevich Kristóf*

A garamszentbenedeki bencések és Újbánya polgárai a 14. század közepén..... 137

Simon Zsolt

Az erdélyi szászok adói Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt 145

Nikolicza Erika

Boroszló és Görlitz lehetséges szerepe a budaiak magdeburgi joggal való megismerkedésében 155

Arany Krisztina

Magyarországi hitelezésre vonatkozó adatok az 1427. évi firenzei Catastóban..... 165

Kenyeres István

A bányakamarák szerepe a Magyar Királyság jövedelmeiben a 15–16. században..... 177

Gecsényi Lajos

Egy budai polgár adóssági pere a birodalmi kamarai bíróság előtt (1519–1533) 189

Bessenyei József

Szeged, Várad, Debrecen, Nagyszombat. Változások a Magyar Királyság kereskedelmi rendszerében Mohács után, különös tekintettel a hitelezésre..... 199

Buza János

Ódutka – jó dutka. Adalék a 16–17. századi pénzforgalom történetéhez 207

Pap Ferenc

A só harmincadolása Kolozsváron (1599–1637) 217

R. Várkonyi Ágnes

Sónk és kenyérünk. A Rákóczi-kori sóbányászatról és sókereskedelemről 223

A város és világa*Nagy Balázs*

William FitzStephen a 12. századi Londonról 239

Szende László

Esztergom kézművessége a tatárjárás idején 245

Tringli István

Sátoraljaújhely első kiváltságai 251

Spekner Enikő

„Egy és ugyanazon szabadság alatt”. Két város, egy kiváltságlevél: a pesti kiváltságlevél szövevényes története 261

Weisz Boglárka

Egy hamis oklevél nyomában. A nagyszombatiak 1267. évi kiváltságlevele 271

Font Márta

A monostor mint településformáló tényező. Adalékok a középkori Pécsvárad történetéhez 277

<i>Petrovics István</i>	
A középkori Pécs idegen származású polgárai	283
<i>György Székely</i>	
Les droits des hôtes « Latins » et « Saxons » dans les autonomies urbaines et territoriales de la Hongrie médiévale	293
<i>Skorka Renáta</i>	
Pozsony a bécsi közvetítőkereskedelem árnyékában	301
<i>Csukovits Enikő</i>	
Emlékezés élőkről és holtakról. Miskönyv-használat és polgári vallásosság	311
<i>Majorossy Judit – Szende Katalin</i>	
Libri civitatum. Városkönyvek a középkori Magyar Királyság közigazgatásában	319
<i>Valter Ilona</i>	
Késő középkori szőlőművelés írott és tárgyi emlékei Pásztó mezővárosban	331
<i>Szabó Péter</i>	
Várad, a három részre hullt Magyarország virtuális fővárosa. Egy oklevél olvasatai	341
<i>Rüsz-Fogarasi Enikő</i>	
A fejedelemségkori Beszterce polgárainak öröklési tendenciái	349
<i>J. Újváry Zsuzsanna</i>	
A kétféle nemesség kérdése Kassán a 16–17. században	361
<i>Bariska István</i>	
Presztízspér az Esterházyak és Kőszeg között (1699–1737)	371
<i>Dubniczky Zsolt</i>	
A pesti Festetics-palota. Egy 19. századi főúri rezidencia kialakulása	381
Vár és vidék – társadalom	
<i>Feld István</i>	
Az Árpád-kori Magyarország püspöki székvárainak kérdéséhez.....	395
<i>Nógrády Árpád</i>	
Három Sáros megyei birtokról	407
<i>Horváth Richárd</i>	
Mitől vár a vár? Márkusfalvi Máriaissy István várépítési kísérlete 1507-ben	421
<i>Neumann Tibor</i>	
Régi genealógiai legendák nyomában. Szapolyai István nádor házasságai, leányai és leánytestvérei	431
<i>Pálosfalvi Tamás</i>	
Dobrakucsától Kőaljáig. Egy konfliktus és háttere a Jagelló-kori Magyarországon	439
<i>Kelényi Borbála</i>	
Kanizsai Dorottya végrendelete és társadalmi kapcsolatai.....	451
<i>Glück László</i>	
Egy sókamarai hivatalnok a 16. század közepén: Szigeti Szabó György deák	459

Művelődés és műveltség*Sz. Jónás Ilona*

Venantius Fortunatus utazása Itáliából Galliába a 6. század első felében 473

Bubnó Hedvig

A zene a lélek felemelője. A zoltározási gyakorlat és a lelki fejlődés összefüggései a clunyi szerzetességben 481

*Molnár Péter*Limoges-i János: *Morale somnium Pharaonis*. Egy „uralkodótükör” vélelmezett magyar vonatkozásai és valódi jelentősége 491*Körmendi Tamás*

A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzés Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez 503

Csákó Judit

Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz 515

Somogyi Szilvia

Megjegyzések egy 1298-as egyházi bírósági per margójára 527

Blazovich László

A szomszédjog intézménye a középkori jogkönyvekben 537

Solymosi László

A hiteleshelyek számának alakulása a 14–15. században 545

Vadas András

A nyulak-szigeti apácakolostor és a Duna 561

Mikó Gábor

Mátyás király „krónikás könyve” egy 16. századi törvénygyűjtemény margóján. Megjegyzések a Thuróczy-kódex történetéhez..... 573

Veszprémy László

A Képes Krónika és Anonymus kéziratának utóéletéhez 587

G. Etényi Nóra

Thököly Imre és az európai politika szerencsekereke 597

Hanny Erzsébet

A budai zsidók levele 607

Kalmár János

Bécs a 18. század közepének magyar látogatói szemével 617

Historiográfia*Ferenc Makk*

De l'État de Saint Étienne..... 625

*Thoroczkay Gábor**Clio bűvöletében* – egy középkorkutató szemszögéből 639

<i>Ress Imre</i>	
Thallóczy Lajos középkori délszláv okmánytárainak keletkezéséhez	647
<i>Érszegi Géza</i>	
„minálunk majd nem büntetésnek tartják a levéltári szolgálatot” – Pauler Gyula 1874–1875. évi külföldi tanulmányútjának tanulságai	657
<i>Vörös Boldizsár</i>	
„A történelem veszedelmei” és a történészek stratégiái. Néhány sajátos eljárás a szakmai eredmények közreadásánál az 1949–1989 közötti magyar történettudományban	665
Draskóczy István publikációinak jegyzéke (1975–2011)	673
Köszönetnyilvánítás	687

TABULA GRATULATORIA

Almási Tibor	Kovács Eszter	Prokopp Mária
Altmann Júlia	Kovács Zsuzsanna	Rácz György
B. Nyékhelyi Dorottya	Kövér György	Sághy Marianne
Bak Borbála	Kozári Monika	Sarbak Gábor
Bakáts Bernadett	Kozma Béla	Schmidtmayer Richárd
Batizi Zoltán	Krász Lilla	Selmeczi Kovács Attila
Bella Katalin	Kreutzer Andrea	Sebestyén Ilona
Bencze Zoltán	Kuczogi Zsuzsanna	Soós István
Berlász Jenő	Laczlavik György	Sölch Miklós
Bertók Lajos	Lakatos Bálint	Süttő Szilárd
Bodó Sándor	Laszlovszky József	Szabad György
Csaplár-Degovics Krisztián	Lovas Borbála	Szabó Csaba
Csorba Csilla	Lővei Pál	Szántay Antal
Déri Balázs	Madas Edit	Székely Gábor
Dezső Tamás	Magyar Eszter	Szentmártoni Szabó Géza
Dobszay Tamás	Magyar István Lénárd	Szovák Kornél
Dózsa Gábor Zoltán	Magyar Károly	Szoleczky Emese
Dreska Gábor	Majoros István	Szögi László
Emőkey István	Marosi Ernő	Szuhay Miklós
Erdmann Gyula	Mészáros Orsolya	Szvoboda Dománszky Gabriella
Erdődy Gábor	Mikó Árpád	Toma Katalin
Érszeginé Sin Ágota	Miskolczy Ambrus	Torbágyi Melinda
Farbaky Péter	Molnár Antal	Tóth Csaba
Fazekas István	Mordovin Maxim	Tóth Krisztina
Gádor Judit	Munkácsy László	Török Márta
özv. Gericz Józsefné	Novák Veronika	Urbán Máté
Ladányi Erzsébet	Németh György	Vadász Sándor
Gyuricza Anna	Oborni Teréz	Vajnági Márta
Horváth Iván	Oswald Júlia	Vass Előd
Irásné Melis Katalin	Pajkossy Gábor	Végh András
Izsák Lajos	Pálffy Géza	Visi Zsuzsanna
Jakab Péter	Pandula Attila	Zádor Judit
Jusztin Márta	Papp Klára	Zimányi Vera
Kanyó Ferenc	Petrik Iván	Zsinka László
Kérdő Katalin	Pinke Zsolt	Zsidi Paula
Kerny Terézia	Piti Ferenc	Zsidi Vilmos
Klaniczay Gábor	Polgár Balázs	
Klement Judit	Poór János	
Kosztai László	Pósán László	

Rövidítésjegyzék

AcAr	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Bp. 1951–).
AcHA	Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae (Bp. 1953–).
AcUSz	Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae (Szeged 1955–).
AÉ	Archaeológiai Értesítő (Pest, Bp. 1868–1948., 1950–).
AHun	Ars Hungarica (Bp. 1973–).
ÁMTF	<i>Győrffy György</i> : Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998.
AOkt	Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII., XIX–XXI., XXIII–XXVIII., XXXI. Főszerk. Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor – Blazovich László – Géczy Lajos – Kőfalvi Tamás – Kristó Gyula – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Tóth Ildikó. Bp.–Szeged 1990–2010.
AOkmt	Anjoukori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk. Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. Bp. 1878–1920.
AtSz	Agrártörténeti Szemle (Bp.–Gödöllő, 1957–).
ÁÚO	Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874.
BpR	Budapest Régiségei. A főváros területén talált műemlékek és történelmi nevezetességű helyek leírása (Bp. 1889–).
BpTOE	Budapest történetének okleveles emlékei. I–II. Csánky [Csánki] Dezső gyűjtését kieg., s. a. r. Gárdonyi Albert. III/1–2. Összeáll. Kumorovitz L. Bernát. Bp. 1936–1987.
CDCr	Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium auxilio Regiminis Croat., Dalm. et Slav. Collegit et digestit T[adeus] Smičiklas. I–XVIII. Zagrabiae 1904–1990.
CFH	<i>Albinus Franciscus Gombos</i> : Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI. I–IV. Bp. 1937–1943. Repr. Bp. 2005–2011.
CJH	Magyar törvénytár – Corpus Juris Hungarici. (1000–1868). Millenniumi emlékkiadás. I–VI. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896–1901.
Csánki	<i>Csánki Dezső</i> : Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp. 1890–1913.
DHA	Diplomata Hungariae antiquissima (accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia). I. (1000–1131). Edendo operi praefuit Georgius Győrffy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa – Franciscus L. Hervay – Bernardus L. Kumorovitz – Julius Moravcsik. Budapestini 1992.
DRH 1301–1457.	Decreta regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Vera Bácskai. Bp. 1976.

- DRH 1458–1490. *Decreta regni Hungariae 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Geisa Érszegi – Susanna Teke.* Bp. 1989.
- Engel: Adattár* *Engel Pál: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája, 1301–1457.; Középkori magyar genealógia. CD-ROM.* Bp. 2001.
- Engel: Arch. Fejér* *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. I–II.* Bp. 1996. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI.* Budae 1829–1844.
- DF Magyar Országos Levéltár (Bp.), Fényképgyűjtemény (U szekció), Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- DL Magyar Országos Levéltár (Bp.), Mohács előtti gyűjtemény (Q szekció), Diplomatikai Levéltár.
- EM Erdélyi Múzeum (Kolozsvár 1814–).
- HK Hadtörténelmi Közlemények (Bp. 1888–).
- HO Hazai okmánytár. *Codex diplomaticus patrius. I–VIII.* Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr–Bp. 1865–1891.
- KMTL Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994.
- LK Levéltári Közlemények (Bp. 1923–).
- LMA Lexikon des Mittelalters. I–IX. Hrsg. Gloria Avella-Widhalm – Liselotte Lutz – Roswitha Mattejiet – Ulrich Mattejiet. München–Zürich [1977]–1999.
- LSz Levéltári Szemle (Bp. 1961–).
- MaMÚL Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor. I–XII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Szerk. Tamás Zsuzsanna. Bp. 2003–2011.
- MES Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–IV. Edd. Ferdinandus Knauz – Lodovicus Crescens Dedek – Gabriel Dreska – Geysa Érszegi – Andreas Hegedűs – Tiburtius Neumann – Cornelius Szovák – Stephanus Tringli. Strigonii–Budapestini 1874–1999.
- MEV Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (Bp. 1989–).
- MGH Monumenta Germaniae historica.
- MGH SS Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. I–XXXIX. Edd. Ottavio Clavot – Hartmut Hoffmann – Oswald Holder-Egger – Walter Koller – Felix Liebermann – Christian Lohmer – Klaus Naß – August Nitschke – Reinhold Pauli – Georg Heinrich Pertz – Franz-Josef Schmale – Irene Schmale-Ott – Martina Stratmann – Georg Waitz – Wilhelm Wattenbach. Hannovera–Lipsiae 1826–2009.
- MIÖG Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Innsbruck–Wien–München 1880–).
- MKSz Magyar Könyvszemle (Bp. 1876–).
- MNy Magyar Nyelv (Bp. 1905–).
- MOL Magyar Országos Levéltár (Bp.).

MREV	A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. I–III. Edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. IV. Edidit Josephus Lukcsics. Bp. 1896–1907.
MTA	Magyar Tudományos Akadémia (Bp.).
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (Bp.).
MűÉ	Művészettörténeti Értesítő (Bp. 1952–).
OSzKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (Bp.).
PL	Patrologiae cursus completus. Series Latina. Ed. Jacques-Paul Migne. I–CCXXI. Paris 1844–1880.
PRT	A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. I–XII/B. Szerk. Erdélyi László – Sörös Pongrácz. Bp. 1902–1916.
RA	Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. Bp. 1923–1987.
SRH	Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. Repr. szerk. Szovák Kornél – Veszprémy László. Bp. 1999.
Sz	Századok (Bp. 1867–).
T	Turul (Bp. 1893–1946., 1992–).
TSz	Történelmi Szemle. A MTA Történettudományi Intézetének Értesítője (Bp. 1958–).
TT	Történelmi Tár (Bp. 1878–1911.).
ZsO	Zsigmondkori oklevéltár. I–XI. 1387–1424. Szerk. Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp. 1951–2009.
Zsoldos: Arch.	Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája, 1000–1301. Bp. 2011.

Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz*

Az Árpád-kori magyar történelem francia területen keletkezett elbeszélő forrásai közül különösen bőbeszédű Albericus Trium Fontium (Albéric de Troisfontaines, Aubry de Troisfontaines, Troisfontaines-i Alberik) krónikája:¹ a távoli ország története iránt különös érdeklődést tanúsító kútfő elszórta tartalmaz olyan szöveghelyeket, amelyek 9–13. századi hazai eseményekkel kapcsolatosak.² Az 1227 és 1251 között keletkezett munkát 1874-ben kiadó Paul Scheffer-Boichorst a szöveghez fűzött bevezető tanulmányában bizonyította, hogy a krónika szerzője a champagne-i Troisfontaines ciszterci apátjának szerzetese volt.³ Művét kis mértékben interpolálták a Liège környékén fekvő Huy monostorában, ahová valószínűleg Aegidius Aureavallensis (Gilles d’Orval)⁴ közvetítésével érkezhettek. Albericus számos kútfőből merített anyagot elbeszélésében az 1241. évig terjedő világkrónikájához. Az egyes passzusok elején gondosan megjelölte forrásait, amelyektől saját értesüléseit úgy különböztette meg, hogy az ilyen részek előtt az *auctor* vagy *Albricus* szót szerepeltette. A troisfontaines-i szerzetes forrásainak összegyűjtésekor inkább a kíváncsiság, mint

* Jelen írás *Az Árpád-kori Magyarország a francia területen keletkezett kútfők tükrében* címmel az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának Történelem Segéd tudományai Doktori Programján készülő disszertáció részét képezi. Témavezetőmnek, Körmendi Tamás egyetemi adjunktusnak (ELTE BTK Történelem Segéd tudományai Tanszék), valamint Palágyi Tivadar egyetemi docensnek (ELTE BTK Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszék) ezúton is szeretném megköszönni segítségüket, értékes tanácsaikat.

- 1 *Chronica Albrici monachi Trium Fontium, a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata*. Ed. Paulus Scheffer-Boichorst. In: MGH SS XXIII. 631–950. (Paul Scheffer-Boichorst bevezető tanulmányát l. 631–673. [a továbbiakban: *Scheffer-Boichorst, P.: i. m.*].) A szöveg magyar vonatkozású részeinek latin nyelvű kiadását l. CFH I. 107. sz., 23–34. Latzkovits László a krónika hazai adataival foglalkozó dolgozatában a bemutatott szövegrészeket magyar fordításban is közölte (*Uő: Alberik világkrónikájának magyar adatai. Forrástanulmány*. Szeged 1934.).
- 2 Gombos *Catalogusa* szerint a krónikában a 837. évnél olvashatunk először a magyar történiával kapcsolatos adatot, az utolsó magyar vonatkozású információkat pedig 1241-hez jegyezte be a troisfontaines-i szerzetes (CFH I. 107. sz., 23–34.).
- 3 *Scheffer-Boichorst, P.: i. m.* 631–643. Korábban eltérő álláspontot fogalmazott meg az irodalomtörténet: *Histoire littéraire de la France*. I–XLIII [bis]. Paris 1733–2008. XVIII. 279–292.
- 4 A liège-i egyház történiáját elbeszélő 13. századi krónikával kapcsolatban l. *Auguste Molinier: Les sources de l’histoire de France – Des origines aux guerres d’Italie* (1494). I–VI. Paris 1901–1906. (a továbbiakban: SHF) II. 155. 1705. sz.; *Repertorium fontium historiae medii aevi*. I–XI/4. Ed. Augustus Potthast – Raffaello Morghen – Girolamo Arnaldi. Roma 1962–2007. (a továbbiakban: RF) II. 132.

a kritikai módszer vezérelte: a kútfők újraértelmezése, az események interpretálása helyett igyekezett minél színesebb információkat egymás mellé illeszteni. A kevés eredetiséget felmutató kompiláció a külföldi kutatás számára legfeljebb azért érdekes, mert számos, napjainkra elvesztett munkából őriz részletet. Albericus különös érdeklődést tanúsított a genealógia, illetve a kronológia iránt. Az uralkodó vagy grófi családok tagjainak leszármazását nem egyszer minuciózus részletességgel írta le, forrásainak kronológiai adatait pedig gyakran vette görcső alá, és igyekezett azokat saját logikája szerint pontosítani.⁵

Albericus magyar adatai iránt a 19. század végétől kezdve igen intenzív érdeklődést mutatott a hazai forráskutatás.⁶ A következőkben a szakirodalomban megfogalmazott, nem egyszer egymással ellentétes álláspontok rövid bemutatása után azt a kérdést kívánjuk újra körbejárni, honnan is származhattak a troisfontaines-i szerzetes magyar vonatkozású információi. A krónikás lehetséges forrásainak vizsgálatakor külön kitérünk a 13. századi elbeszélő munka azon részletére, amely Szent László uralkodásával és a somogyvári apátság alapításával foglalkozik.

I.

A magyar történelem külhoni kútfőit a 19. század végén bemutató Marczali Henrik látott először kapcsolatot a champagne-i krónikás értesülései és a bencés Somogyvár között. Az elbeszélő forrás ismertetésekor megjegyezte, hogy a somogyvári alapítólevél 13. századi másolata az egyetlen forrásunk, amelyben a francia krónikához hasonlóan *Logescelaus* alakban szerepel Szent László neve.⁷ Az ősgesta keletkezését kutató Hóman Bálint Albericus magyar vonatkozású információi mögött írásos forrást feltételezett. Az egyértelműen más kútfőkből kölcsönzött passzusok leválasztása után azokat a szöveghelyeket vizsgálta, amelyek közvetlenül magyar földről szerzett értesüléseket tartalmaztak. Három réteget sikerült így elkülönítenie:

1. Vélekedése szerint az 1151 és 1234 közötti hírek forrásául a pilisi ciszterci rendház feljegyzései szolgálhattak, és az 1234 utáni információkat is Pilisről szerezte be Albericus – krónikája írásával egyidejűleg.

5 Albericus világkrónikájával kapcsolatban Scheffer-Boichorst írása mellett l. SHF III. 2521. sz., 90–92.; *Hóman Bálint*: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói. Forrástanulmány. Bp. 1925. 5–6.; *Latzkovits L.*: Alberik i. m. 16–18.; RF II. 167–168. Nemrégiben Gary Dickson vizsgálta az elbeszélő forrásban az 1212. évvel kapcsolatban szereplő adatokat: *Uő: The Children's Crusade. Medieval History, Modern Mythistory.* New York 2008. 52., 143–148.

6 Azzal kapcsolatban, honnan is származhattak a krónikás adatai, nem csupán a hazai, de a külföldi szakirodalom is állást foglalt. Az eltérő nézeteket munkája bevezetésében Latzkovits is összegezte (*Latzkovits L.*: Alberik i. m. 13–14.). Scheffer-Boichorst Jakab praenestei bíborossal hozta összefüggésbe Albericus magyar földről szerzett értesüléseit (*Scheffer-Boichorst, P.*: i. m. 652–653.). Álláspontját a magyar medievisztikában Pauler Gyula vette át (*Uő: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.* I–II. Bp. 1899². II. 605.).

7 *Marczali Henrik*: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Bp. 1880. 83–85.

2. A troisfontaines-i szerzetes más külhoni forrásokhoz képest néhány tévedése ellenére is meglehetősen pontos kronológiáját adja a magyar uralkodóknak. Hóman feltételezte, hogy egy olyan királylista állhatott Albericus rendelkezésére, amely Lászlótól Imréig tartalmazta királyainkat. Marczali megállapításaira támaszkodva arra a következtetésre jutott, hogy a jegyzéket 1141-ig Somogyváron vezethették.

3. Végül a francia kútfő 11. századi adatai Hóman szerint egy olyan *Somogyvári Krónika* meglétét bizonyítják, amelynek forrása Szent László idején keletkezett, és amely legrégebb hazai elbeszélő kútfőnként a krónikakompozícióba is beépült.⁸

A *Chronicom*nak a magyar történelemmel kapcsolatos információit 1934-ben Latzkovits László vette újra górcső alá. Latzkovits Erdélyi László tézisét elfogadva⁹ Kézai munkáját tekintette ősgestának, és több ponton is cáfolta Hóman nézeteit. A Liudprandtól, Sigebertus Gemblacensistől, Freisingi Ottótól, Guido de Bazoches-tól származó hírek után külön egységben tárgyalta Albericus azon külföldi adatait, amelyek származása nem állapítható meg minden kétséget kizáróan. Az egyértelműen magyar kézből szerzett értesüléseket Latzkovits két részre osztotta. Szerinte is rendelkezésére állhatott Albericusnak egy királyjegyzék, amely Somogyváron vagy sokkal inkább a vele kapcsolatot tartó francia anyaapátságon, Saint-Gilles-en keresztül kerülhetett a champagne-i szerzetes birtokába. A további információk, vagyis az Albericus saját korával kapcsolatos hírek és a korai történelmünkre vonatkozó mondai hagyomány elemei szóbeli értesülésekként juthattak el a krónikáshoz: a ciszterci szerzetest a generális káptalanokra érkező magyar rendtársak tudósíthatták.¹⁰ Bár – ahogyan azt a későbbiekben láthatjuk – az 1960-as évek krónikakutatói nem reflektáltak Latzkovits nézeteire, a világhkrónikát 1934-ben részletesen elemző historikus megállapításainak nagy részét napjainkig helytállóaknak fogadja el a történészszakma.¹¹

Gerics József és Csóka J. Lajos is érintettek olyan problémákat, amelyek az Albericusnál szereplő magyar adatok kapcsán merültek fel. Gerics nem hivatkozott ugyan Latzkovits dolgozatára, de a Salamon-kori ősgesta mellett érveket felsorakoztató munkájában cáfolta Hómannak a *Somogyvári Krónika* létezésével kapcsolatos nézeteit.¹² Csóka a hazai latin nyelvű történeti irodalom kialakulásával foglalkozó monográfiájának függelékében azokat a szöveg helyeket vizsgálta, amelyeket Hóman a *Somogyvári Krónika* részének tartott (893–1095). Latzkovits írását Gericshez hasonlóan ő sem ismerte, így csupán Hóman érveivel szemben fogalmazott

8 *Hóman B.*: A Szent László-kori Gesta Ungarorum i. m. 5–32.

9 Erdélyi nem csupán az ősgestával, de Albericus krónikájával kapcsolatban is állást foglalt. Már Latzkovits előtt hangsúlyozta, hogy a champagne-i szerzetes aligha dolgozhatott összefüggő hazai írásos forrással: „Ha Alberik hozzájuthatott volna egy összefüggő magyar forráshoz, mely régibb Kézainál, akkor híreit egyezőbbben, szabatosabban és bővebben írta volna meg.” – *Erdélyi László*: Krónikáink atyja Kézai. Szeged 1933. 47.

10 *Latzkovits L.*: Alberik i. m.

11 Almási Tibor is Latzkovits nyomán írja, hogy a szerzetes a hazai „rendtársai által gyűjtött – inkább a szájhagyományban, semmint írásos forrásokban gyökerező adatokból merített”. – *Almási Tibor*: Albericus Trium Fontium. In: KMTL 35.

12 *Gerics József*: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Bp. 1961. 53–56.

meg kritikát. A krónika több korai adatának vonatkozásában leírta, hogy az információk az általa *Nemzeti Krónikának*¹³ nevezett II. András-kori gestaszerkesztményből kerülhettek be Albericus munkájába. A történetíró forrásaival kapcsolatban nem foglalt egyértelműen állást: szerinte Albericus igen vegyes adatokkal dolgozott, „különböző helyekről s bizony eléggé rendszertelenül gyűjtötte magyar vonatkozású anyagát”. Csóka nem említett önálló királyjegyzéket sem: 1041 és 1095 között is a magyar elbeszélő hagyomány valamiféle hatásával számolt.¹⁴

Nemrégiben a francia elbeszélő forrásból kibontakozó Gizella-kép kapcsán került elő újra annak kérdése, milyen forrásra is támaszkodhatott Albericus korai történetünk vonatkozásában. A *Chronicon*ban az 1010., illetve az 1041. évnél szereplő információk, a Gizellát negatív színben feltüntető passzus¹⁵ mutatja, hogy a troisfontaines-i szerzeteshez eljuthatott az a hazai történetírásban 1240 táján már létező hagyomány, amely Meráni Gertrúd bűneit István szintén német földről érkezett hitvesére vetítette vissza.¹⁶ Csóka szerint Albericus szóban értesülhetett Gertrúd meggyilkolásáról, és tévedésből építhette be a történetet a Szent Istvánról és feleségéről szóló passzusba: a hazai latin nyelvű irodalmat kutató történész azt feltételezte tehát, hogy a francia forrás mosta össze a két királyné alakját.¹⁷ Kristó Gyula azonban úgy látta, hogy „Gizellával és Gertrúddal kapcsolatban nem lehet szó „összekeverésről”: nagyon határozott és cél tudatos történelemhamisítás ez”. A 13. század derekára készülhetett el a magyar krónikának egy olyan átdolgozása, amelyben Gizella már negatív szereplőként jelent meg. A történész – továbbra is elfogadva Latzkovitsnak az Albericus szóbeli információival kapcsolatban megfogalmazott téziseit – úgy vélekedett, hogy ez az 1213 után kialakult hazai hagyomány juthatott el a korai magyar történelemmel kapcsolatban feljegyzéseket készítő francia krónikához

13 A *Nemzeti Krónikával* kapcsolatban l. *Csóka J. Lajos*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Bp. 1967. 527–561.

14 Uo. 647–672. Az idézett szövegrészt l. uo. 658.

15 A 13. századi champagne-i elbeszélő kütfőben a következőket olvashatjuk István uralkodásáról: „Gens Ungarorum hactenus ydolatrie dedita, hoc tempore ad fidem Christi convertitur per Gislam sororem imperatoris, que nupta Ungarorum regi ad hoc sua instantia regem adduxit, ut se et totam Ungarorum gentem baptizari expeteret. Qui in baptismo Stephanus est vocatus, cuius merita per Ungariam multa miraculorum gloria commandat. Tamen dicunt Ungari, quod sanctus Adalbertus Pragensis episcopus regem Stephanum ad fidem convertit et baptizavit, et ipse rex sua predicatione Ungaros convertit et maiorem ecclesiam Strigoniæ in honorem sancti Adalberti instituit; sed illa Gisla regina, ut dicunt, multa malitias in terra fecit et ad extremum post mortem sancti regis meritis exigentibus interfecta fuit.” – *Chronica Albrici* i. m. 779. A krónikás a Sigebertus Gemblacensis világkrónikájából kölcsönzött passzushoz illeszti hozzá a magyaroktól szerzett értesüléseit: beszámol Szent Adalbert tevékenységéről, illetve Gizella állítólagos meggyilkolásáról. A forrásrészlettel kapcsolatban l. *Latzkovits L.*: Alberik i. m. 36., 80–81. A troisfontaines-i krónikaszerző később is visszatér első királyunk országlására: „Anno 1041. Ungaris regnavit Petrus annis 12. Sanctus rex de Ungaria Stephanus et a primo duce Almo septimus, filium habuit unicum virum sanctum nomine Hemicum, qui vivente patre decessit. Unde rex iste Petrus, de quo hic agitur, frater dicitur fuisse illius regine Gisle, de qua superius diximus. Et quia non erat de semine Ungarorum, contra eum promovere curaverunt quendam Abbonem, qui erat unis ex ipsis, de magnis principibus.” – *Chronica Albrici* i. m. 786.

16 *Kristó Gyula*: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. Bp. 2002. 65–66.

17 *Csóka J. L.*: A latin nyelvű i. m. 653–654.

is.¹⁸ Nemrégiben Körmendi Tamás is állást foglalt a kérdésben. Véleménye egy ponton tér el Kristó fent vázolt elképzeléseitől: úgy látja, hogy a Gizella szerepével kapcsolatos koncepció – összetettségénél fogva – először írásban jöhetett létre, és csupán utóbb terjedt el a szóbeliségben.¹⁹ A champagne-i történetíró ismerhette a magyar *gestaszerkesztmény* a 13. század első felében már meglévő:²⁰ nem egy szóban kialakult hagyományt vehetett át, hanem egy olyan tradíciót, amely világhíradójának megírásakor már a hazai elbeszélő irodalomban is létezhetett.

A fent összefoglaltakkal kapcsolatban néhány kisebb észrevételt szeretnénk csupán tenni. Kristó Gyula – Latzkovits munkásságára hivatkozva – egyértelműen azt a véleményt képviselte, miszerint a troisfontaines-i krónikás nem használhatott összefüggő írásbeli forrást.²¹ Úgy látjuk azonban, hogy talán érdemes különbséget tennünk a történetíró korai, a magyar hagyományban gyökerező hírei és későbbi, saját korára vonatkozó információi között: utóbbiak nem egyszer pletykaszerű vagy helyi jelentőségű, a hazai ciszterci közösségekkel összefüggésbe hozható hírek. A troisfontaines-i krónikás közvetlenül magyar forrásból a következőket tudja történelmünk korai szakaszáról:²²

- A magyarok első hercege Álmos volt (893).²³
- A magyarok sok veszteség után cselrel győzték le Lajos katonáit (904).²⁴
- A kalandozó hadjáratról hét magyar tért csupán vissza: ők a népet szolgaságra vetették, egyikük király lett, a nemesek pedig ezen hét férfiú leszármazottai (957).²⁵
- Szent Adalbert keresztelte meg Szent Istvánt (1010).
- István király térítette meg a magyarokat prédikálásával (1010).
- István Adalbert tiszteletére alapította az esztergomi székesegyházat (1010).
- Gizella királynét az uralkodó halála után elkövetett gonosztettei miatt a magyarok megölték (1010).²⁶
- Szent István, Géza fia Álmos herceg hetedik leszármazottja volt (1041).
- István egyetlen fia volt Imre, aki még atyja életében meghalt (1041).

18 *Kristó Gyula*: Szent István és családja az Árpád-kori történetírásban. In: *Uő*: Írások Szent Istvánról és koráról. Szeged 2000. 195–227., kül. 221–224. (A fent idézett szöveget l. uo. 224.) Érintette a kérdést Kristó egy korábbi írásában is: *Kristó Gyula*: Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól. Riccardus és Albericus tanúsága. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk. Horváth János – Székely György. Bp. 1974. 229–238. (Az idézett szakasz: uo. 236.)

19 *Körmendi Tamás*: A Gertrúd királyné elleni merénylet a magyar gestaszerkesztményben. In: *Auxilium historiae*. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére. Szerk. Uő – Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 195–205., kül. 201.

20 *Körmendi Tamás*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok uralkodására vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikája. Doktori értekezés. Bp. 2008. 152.

21 *Kristó Gy.*: Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum i. m. 235–236.

22 A megfelelő passzusok Latzkovitsnál (*Latzkovits L.*: Alberik i. m. 73–74.), illetve Csókánál (*Csóka J. L.*: A latin nyelvű i. m. 649–656.) is szerepelnek.

23 *Chronica Albrici* i. m. 748.

24 Uo. 752.

25 Uo. 767.

26 Uo. 779.

– Péter Gizella fivére volt, ellene idegen származása miatt léptek fel a magyarok *Abbo* vezetésével (1041).²⁷

Ezekkel a nem egy helyen pontatlan információkkal kapcsolatban már Csóka J. Lajos is megjegyezte, hogy egy részük – így például Esztergom Adalbert tiszteletére történő alapítása – közismert tény lehetett:²⁸ Albericus informátora a hazai gestaszerkesztmény ismerete nélkül is tájékoztathatta tehát a történetírót. Ugyanakkor a már tárgyalt Gizellával kapcsolatos feljegyzés²⁹ mellett még egy apró részlet utalhat arra, hogy a szerzetest hírekkel ellátó magyarországi rendtársak jó ismerői lehettek a magyar írásos hagyománynak. Csóka mutatta ki, hogy az Imrere mint Szent István egyetlen fiára vonatkozó hagyomány szövegtorzulás eredményeképpen jöhetett létre: a *Nagylegenda* és az azt felhasználó *Szent László-vita*³⁰ lehetett a forrása az Albericusnál³¹ is szereplő, az eredeti mondat egy részének elhagyásával létrejött tévedésnek.³² A *filium unicum* fordulat abban a *Knauz-krónikában* is olvasható,³³ amely a 16. században keletkezett ugyan, de jóval régebbi szövegek hagyományát is megőrizte.³⁴ Imre kapcsán tehát írásban, valamely, a korábbi forrásokra támaszkodó elbeszélő szöveg lejegyzése so-

27 Uo. 786.

28 *Csóka J. L.*: A latin nyelvű i. m. 653.

29 Amennyiben elfogadjuk, hogy a királynét negatív színben feltüntető, igen komplex hagyomány a hazai történetírásban született meg 1213 után, úgy érdemes azt is megvizsgálnunk, mit tartalmaz a szent király feleségével kapcsolatban a valamilyen módon a champagne-i világkrónikára is ható hazai elbeszélő tradíció. Azt természetesen nem tudhatjuk, mit jegyeztek le a 13. század első felében István Gertrúdhhoz hasonlóan idegen származású hitveséről; összevethetjük viszont az Albericusnál olvasható szövegrészleteket a 14. századi krónikakompozíció hagyományanyagával. Bár a champagne-i és a magyar kútfő nem mutatnak szó szerinti egyezéseket – a királyné nevét is eltérő alakban használják –, mégis úgy tűnhet, hogy a troisfontaines-i szerzetes feljegyzése és a krónikakompozíció elbeszélése között létezhet valamiféle rokonság. Ha nem tekintjük Albericusnak a Gizella meggyilkolásáról szóló, a hazai hagyományban nem szereplő híradását, úgy láthatjuk, hogy a ciszterci történetíró egy-egy rövid tagmondatba tömöríti mindazt, amit a magyar krónika két részlete hosszabban is tárgyal (SRH I. 320., 322–323.).

30 „Igitur, auctoritate summi pontificis impetrata, sanctorum corpora, videlicet beati Stephani regis, qui primus Ungaris viam salutis eterni demonstravit, et filii eius Sancti Hemerici – qui cum esset filius regis unicus, peteretque sibi divinitus relevari, qui offerre deo posset acceptius, essetque ei responsum virginitatem esse deo gratissimam, contra voluntatem coniugii et contra spem posteritatis in regni successore, votum deo virginitatis obtulit –, corpora Sancti Gerhardi martyris et beatorum Andree et Benedicti mirabiliter fecit canonizari.” – SRH II. 520–521.

31 „Sanctus rex de Hungaria Stephanus primus christianus Ieche filius et a primo duce Almo septimus, filium unicum habuit virum sanctum nomine Hemericum, qui vivente patre decessit.” – *Chronica Albrici* i. m. 786.

32 *Csóka J. L.*: A latin nyelvű i. m. 654–656. A kérdésről l. még *Bollók János*: Szent Imre alakja középkori krónikáinkban. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bev. Köpeczi Béla, szerk. Fügedi Erik. Bp. 1986. 61–75., kül. 74–75.; *Rokay Péter*: *Krónikatanulmányok*. Debrecen 1999. 152–155.

33 „Hic habuit filium unicum Sanctum Emericum, qui decessit in virginitate ante patrem et ascriptus est chatalogo sanctorum.” – SRH II. 329–330.

34 *Szovák Kornél – Veszprémy László*: *Krónikák, legendák, intelmek. Utószó*. In: SRH II. 768–769. (A vonatkozó rész Szovák Kornél munkája.)

rán alakulhatott ki az Albericus által is megőrzött tradíció. Egy olyan apró részletről van szó, amely – ha keringtek is valamiféle történetek a korai magyar história szereplőiről II. András korában –, a hétmagyarról vagy az Álmos fejedelemről szóló elbeszélésektől eltérően aligha szerepelhetett a szájról szájra továbbadott históriákban.

Bár igazat kell adnunk Latzkovitsnak, illetve Kristónak abban, hogy a 13. századi világkrónika néhány korai magyar adata alapján aligha következtethetünk összefüggő gestaszöveg használatára, a *Knauz-krónika* Imre hercegről szóló passzusa és a francia kútfő beszámolója között megfigyelhető hasonlóság, illetve a Gizellával kapcsolatos, a hazai elbeszélő hagyományban fellelhető tradíció átvétele alapján olyan információt sejtethetünk Albericus magyar hírei mögött, aki jól ismerhette a hazai írott hagyományt. Rendelkezésére állhatott talán 1240 előtti gestaszerkesztményünk szövege, esetleg annak valamely változata, kivonata is: a troisfontaines-i krónikást tudósító ciszterci az előtte fekvő redakcióból szerezhette tudomást Gizella állítólagos gonosztetteiről. Talán nem vethetjük el annak lehetőségét, hogy a királylista mellett néhány feljegyzés is készülhetett Albericus számára a hazai történet kezdeteiről: erre a rendi gyűlések mellett alkalmat szolgáltatott az is, amikor – ahogyan Hómannál is szerepel – 1233-ban Clairvaux és Troisfontaines apátjai Pilisen tartózkodtak.³⁵ Számunkra azonban még

Csóka J. Lajos a francia krónika két további momentumával kapcsolatban jegyezte meg, hogy későbbi hagyományt rögzítenek. Azt az információt, miszerint első királyunkat Adalbert püspök keresztelte meg, Kézai Simon *gestá*jában is olvashatjuk. (Kézai Géza fejedelemmel kapcsolatban jegyzi meg: „[...] licet ipse domusque eius per Sanctum Adalbertum baptismi gratiam recipisset” – SRH I. 188. Csóka szerint az Adalbert szerepével kapcsolatos tradíció legkorábban a 12. században alakulhatott ki a legendák szövegének torzulása révén: a korai *viták*ban szereplő bérmálás („Hunc deo dilectus Adalbertus episcopus crismali baptismate secundum credulitatis sue veritatem intinxit [...]” – SRH II. 380.) helyett a későbbi elbeszélő források lejegyzői – az eredeti latin szöveg egyetlen szavának elhagyásával – keresztelést („Baptizatus fuisse dicitur de beato Adalberto episcopo VVratizlatensi.” – SRH II. 329.) írhattak (Csóka *J. L.: A latin nyelvű i. m. 652.*). A Nagylegenda szófordulatának bérmálásként történő értelmezésével kapcsolatban l. még: *Bogyay Tamás: Szent István és Szent Adalbert prágai püspök.* In: Szent István és kora. Szerk. Glatz Ferenc – Kardos József. Bp. 1988. 156–160., kül. 157. Szeretnénk azonban felhívni a figyelmet arra, hogy – bár Csóka nyomán Kristó Gyula (*Uő: Szent István és családja i. m. 222.*) is elfogadta az Adalberttel kapcsolatos hagyomány kései mivoltát – a 20. század első fele óta többen is kétségüket fogalmazták meg azzal kapcsolatban, hogy a *Nagylegenda*ban szereplő *crismali baptismate*-kifejezés alatt keresztelés helyett bérmálást kellene értenünk (*Döry Ferenc: Szent István családi története.* In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. A reprint kiad. szerk. Török József. Bp. 1988. 472., *Körmendi Tamás: Szent István király nagyobb legendájának nyelvezete.* Fons 10. [2003: 1. sz.] 65–118., kül. 82–83.). Mindezek alapján aligha láthatjuk úgy, hogy az Adalbert szerepével kapcsolatos, a vizsgált 13. századi krónikában is megőrzött tradíció feltétlenül a hazai gestairódalomból került volna át Albericus elbeszélésébe: erről a ciszterci történetíró a hazai szóbeli hagyomány nyomán is tájékozathatták. Véleményünk szerint közszájon foroghatott az a már valóban késeinek tűnő (Csóka *J. L.: A latin nyelvű i. m. 652–653.*; *Kristó Gy.: Szent István és családja i. m. 221–222.*) hagyomány is, miszerint Szent István téritette volna keresztény hitre a magyarokat. Az Albericusnál az 1010. évhez bejegyzett két részletet tehát – a szent király egyetlen fiára vonatkozó hagyománnyal ellentétben – nem tekintjük bizonyítéknak amellet, hogy a francia kútfő szerzőjét rendtársai a hazai elbeszélő irodalom alapján informálták.

35 *Hóman B.: A Szent László-kori Gesta Ungarorum i. m. 18.*

inkább elképzelhetőnek tűnik, hogy krónikásunk szóban kapott tájékoztatást egy olyan személytől, aki ismerte a gestaszerkesztményt vagy annak bizonyos passzusait. Ez a lehetőség nem mond ellent Latzkovits nézeteinek, illetve Kristó azon álláspontjának sem, miszerint a hazai gestaszerkesztményben aligha szerepelhetett Gizella meggyilkolásának legendája.³⁶ A királyné megölésének históriáját talán Albericus informátora illesztette elbeszélésébe.

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy a champagne-i szerzetes a külhoni kútfők mellett háromféle forrásból szerezhette értesüléseket a magyar történelemről. Korai Árpád-kori históriánk vonatkozásában ismerhette – vélhetően szóbeli informátorainak közlései alapján – a gestaszerkesztmény 13. század eleji redakciójának néhány apró részletét. Használhatott továbbá egy, az uralkodókat II. Andrásig tartalmazó királylistát is, saját korának viszonyairól pedig szóbeli értesülésekre, rendtársainak híradásaira támaszkodhatott. Az egyértelműen szóbeliségre utaló szöveghelyek III. Béla korától szaporodnak meg: Györffy memóriahatár-elmélete³⁷ alapján is ez lehetett az az időszak, amelyről 1240 táján Albericus a ciszterci rendtársaktól még tájékoztatást nyerhetett.

II.

Továbbra is megválaszolatlanul maradt azonban kútfőnk és a somogyvári alapítólevél kapcsolatának kérdése. Véleményünk szerint nehezen képzelhető el az a Latzkovitsnál szereplő tétel, miszerint Albericus a magyar uralkodókról a bencésektől, akár közvetlenül Somogyvártól, akár pedig Saint-Gilles-től kért volna információt.³⁸ Ha a champagne-i Troisfontaines-ben tudhattak is a provence-i monostor magyar kapcsolatairól, kézenfekvőbbnek véljük, hogy a krónikáiról saját rendtársaihoz folyamodott a királyjegyzékért. Annál is inkább ez a lehetőség tűnik számunkra valószínűnek, mivel a krónika lejegyzésének idején a francia ciszterciek már évtizedek óta élénk kapcsolatot ápoltak magyar rendtársaikkal.³⁹ De hogyan kerülhetett a *Logescelaus* névalak Albericus krónikájába? Hóman Bálint téziseinek kritikájában Gerics József is felhívta a figyelmet arra, hogy ez a forma az alapítólevél 13. századi másolatában fordul csupán elő, míg a saint-gilles-i *chartularium*ban őrzött 12. század végi másolatban *Latisclavusként* szerepel a somogyvári monostort alapító királyunk neve. Gerics szerint a *Latisclavus* forma volt olvasható az eredeti, a 11. század végén kiállított oklevélben is. „Tekintve, hogy a Logescelaus két XIII. századi említése összetartozónak látszik, a Logescelaus név XI. századi somogyvári eredete legalábbis nagyon kétes.” Vagyis a 13. századi diploma, illetve a krónika szövege között létezhetett valamilyen filológiai kapcsolat.⁴⁰

36 *Kristó Gy.*: Szent István és családja i. m. 224.

37 *Györffy György*: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok. Bp. 1993. 185. L. még: *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 35.; *Thoroczky Gábor*: A magyar krónikairódalom kezdeteiről. In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. Szerk. Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 23–31., kül. 23–24.

38 *Latzkovits L.*: Alberik i. m. 68–69.

39 A témáról l. *Keglevich Kristóf*: A cîteaux-i nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. MEV 20. (2008: 1–2. sz.) 235–299.

40 *Gerics J.*: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink i. m. 54.

A *Logescelaus*-névalakot tartalmazó 13. századi lyoni diploma szövegét Marczali Henrik 1902-ben adta ki, figyelmét az oklevélre – ahogyan a forráskiadásához fűzött bevezetőben jelzi – Georg Waitz hívta fel.⁴¹ A 13. századi oklevélmásolat pontos keletkezési dátumát a szakirodalomból nem ismerjük: a forrás nem feltétlenül Albericus *Chronicon*-ja előtt keletkezett. A diplomamásolat, illetve a champagne-i elbeszélő forrás szöveghozzávetőleges kapcsolatát vizsgálva a következő lehetőségeink vannak:

1. Valószínűsíthetjük, hogy a 13. századi oklevél és a krónikaszcveg között volt valamiféle filológiai kapcsolat.

a) Ebben az esetben a legkézenfekvőbbnek az a megoldás tűnhet, miszerint a művébe diplomatikai forrásokot is beépítő Albericus⁴² ismerhette a somogyvári alapítólevél másolatát. A furcsaságokat egyébként is kedvelő szerzetes a diplomában szereplő névalakot⁴³ talán hitelesebbnek vélte, mint a magyar földről kapott királyjegyzékben olvasható formát. Ez a hipotézis akkor lehet igaz, ha a Marczali említette 13. századi lyoni kézirat valóban Albericus munkája előtt keletkezett. A probléma ezzel a tézissel az lehet, hogy Somogyvár neve a két forrásban eltérő alakban szerepel (*Sumich*, illetve *abbatiam de Semigis*).⁴⁴ Az is elképzelhető ugyanakkor, hogy a krónikás nem magát az oklevelet ismerte, hanem olyan írásos forrás jutott el hozzá, amely átvette a kérdéses diplomában is szereplő, francia földön torzult alakot.

b) A 13. századi kézirat pontosabb keletkezési idejét nem ismerjük, így – elvileg – az a lehetőség is fennáll, hogy a diplomamásoló ismerhette Albericus *Chronicon*-ját (vagy annak valamilyen szöveghagyományát), és kicserélte az előtte fekvő oklevélszcvegben szereplő *Latisclavust*.

c) Feltehetjük továbbá, hogy 13. századi oklevélmásolat és Albericus krónikája valamilyen közös forrásra vezethetőek vissza, ez azonban semmi esetre sem lehet a Hóman feltételezte *Somogyvári Krónika*.

2. Felmerülhet annak lehetősége is, hogy a 13. századi krónikaszcveg és a diploma között nincs semmiféle filológiai kapcsolat: Albericus valamilyen oknál fogva – vagy a királylistára, vagy szóbeli hagyományra támaszkodva – a *Logescelaus* alakot használta, a 13. századi okle-

41 A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Enchiridion fontium historiae Hungarorum. Angyal Dávid és Mika Sándor közreműködésével szerk. Marczali Henrik. Bp. 1901. 100–102. A somogyvári alapítólevelet a 18. században Ménard a saint-gilles-i apátság 13. századi *chartularium*-ában megőrzött diploma alapján közölte, de nála a *Latisclavus* névalak szerepel ([Léon] Ménard: Histoire civile, ecclésiastique et littéraire de la ville de Nismes. I–VII. Paris 1750. I. 24–25.). A *chartularium* okleveleiről l. még *Baumgarten Ferenc*: A saint-gillesi apátság összeköttetései Magyarországgal. Diplomatikai tanulmány. Sz 40. (1906) 389–411., az 1091. évi oklevél 12. századi másolatának szövege olvasható: uo. 403–406.

42 Scheffer-Boichorst, P.: i. m. 655–656.

43 A 13. századi diplomamásolatban nem egyetlen helyen fordul elő a *Logescelaus* névalak. Emellett a Baumgarten szöveghozzávetőlegesében (*Baumgarten Ferenc*: A saint-gillesi apátság i. m. 405.) szereplő alaktól eltérő formában jegyzett le a *scriptor* egy másik szláv eredetű nevet is. Jarosláv, a kijevei nagyfejedelem fia a saint-gilles-i *chartularium* oklevélmásolatában *Gerazclavusként* szerepel, míg a 13. századi lyoni kéziratban *Gerosclausként* (A magyar történet kútfőinek kézikönyve i. m. 101.).

44 A magyar történet kútfőinek kézikönyve i. m. 100.; *Chronica Albrici* i. m. 798.

vélbe pedig másolási hiba révén kerülhetett a névalak. Ezt a lehetőséget azonban elvethetjük, ugyanis nagyon kevésbé véljük valószínűnek, hogy a *scriptor* olvasati hibája révén éppen ugyanaz a meglehetősen torz névalak jött volna létre, mint ami a *Chronicon*ban is szerepel.

A champagne-i világkrónikában az 1078. évnél László uralkodásának kezdete mellett még egy információt olvashatunk: „Ez Magyarországon megalapította az igen híres somogyi apátságot, ahova csak franciákat szoktak felvenni.”⁴⁵ A szöveg a krónikás jelenjére utal, így – bár Latzkovits a királyjegyzék adatai közé sorolja a passzust –,⁴⁶ sokkal inkább szóbeli információt sejtethetünk a megjegyzés mögött. Albericus értesülése talán a hazai ciszterci rendtársaktól származhatott, akik tudtak arról, hogy Somogyváron még a 13. században is francia szerzetesek voltak. Más lehetőséget vetett fel a problémával kapcsolatban szintén állást foglалó Csóka J. Lajos. Szerinte az 1078. évre vonatkozó magyar adatokat – így a *Logescelaus* névalakot is – Saint-Gilles-től szerezhetette Albericus. Kevésbé tartotta elképzelhetőnek, hogy a troisfontaines-i krónikás magyar informátorai Szent Lászlóval kapcsolatban éppen a királyi monostor alapításának tényét emelték volna ki, és arról adtak volna hírt, hogy Somogyvárat még mindig francia szerzetesek lakják.⁴⁷

További kérdéseket vet fel az a forráskutatásunkban ismeretlen tény, hogy a 13. századi troisfontaines-i krónikában nem csupán a magyar históriával kapcsolatos passzusokban fordul elő a *Logescelaus* névalak. A forrásban három olyan lengyel vonatkozású szövegrész is találunk, ahol a László (Ulászló) név hasonló formában szerepel. Albericus az 1146. esztendőhöz a következőket jegyzi be:

*Horum fratrum hec sunt nomina Vergescelaus, avus ducis Henrici, Mesico et Casemerus. De isto Mesicone nati sunt duces Guenesie, Odoiscius pater secundi Logeslai, Logeslas et sorores eorum, quarum una Virgotslavia fuit mater ducis de Nanceio. De Casamero nati sunt duces Cracovie Listec et Conrardus.*⁴⁸

II. Ulászlót azonban a történetíró már korábban, az 1141. évnél is *Vergescelaus*ként említi. A hercegről ugyanabban a genealógiai adatokat tartalmazó szövegrészben olvashatunk, amelyben Imre magyar király aragóniai származású felesége is szerepel:

*Leopaldus marchio et Henricus, qui post fratrem fuit marchio Orientalis, filii fuerunt Leopoldi senioris et habuerunt sororem germanam Agnetem, que similiter fuit soror imperatoris Conradi ex matre, et hanc duxit dux Vergescelaus de Polonia et genuit ex ea Bolislaum, patrem ducis Vrescelavie Henrici, et filiam unam nomine Rikissam, que facta est in gentem magnam.*⁴⁹

45 Latzkovits L.: Alberik i. m. 65.

46 Uo.

47 Csóka J. L.: A latin nyelvű történeti irodalom i. m. 658–659.

48 Chronica Albrici i. m. 838.

49 Uo. 834.

Szintén érdekes számunkra a Fehér Leszek 1227. évi meggyilkolásáról szóló beszámoló:

*In Polonia dux Cracovie celebri laude memorandus, Listet nomine, interficitur a quodam cognato suo, viro improbo, iuniore **Logescelao**, Odoysi filio. Qui Listet cum fratre suo Conrado de rege Russie, Romano nomine, quondam nobiliter triumphaverat. Hic autem **Logescelaus** dux Guenessie post patrum suum magnum **Logescelaum**, postquam dictum Listet interfecit et duces Henricum de **Vressclavia** cepit, virum catholicum, tandem Dei iudicio a luxuria interficitur hoc modo [...]*⁵⁰

Az 1874. évi szövegkiadás alapján nem külföldi kútfőkből kölcsönzött szövegrészekkel, hanem Albericus önálló, vélhetően szóbeli információkra támaszkodó lejegyzéseivel van dolgunk. Az elbeszélő kútfő lengyel vonatkozású passzusaiiban nem csupán a Szent Lászlóval kapcsolatban idézett *Logescelaus* alakkal találkozhatunk. Krónikásunk két alkalommal *Vergescelaust* ír, máshol pedig ugyancsak a *d* betű *g*-re való felcserélésével, de a rövidebb *Logeslas* formában torzítja a lengyel herceg nevét. Boroszló (Wratislavia) neve a szintén az *sc* mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó *Vres(s)celaviaként* szerepel a troisfontaines-i történetírónál.

További források hiányában nehéz egységes koncepcióba illeszteni a 13. századi oklevélmásolatban előforduló *Logescelaus* névalakot, valamint a champagne-i kútfőben olvasható, a magyar és lengyel históriával kapcsolatos bejegyzéseket. Az 1146., illetve az 1227. év eseményeivel kapcsolatos híradásokat olvasva csábítónak tűnhetne az a feltételezés, hogy a meglehetősen szokatlan forma vagy annak valamely variánsa lengyel területen keletkezett elbeszélő kútfőből kerülhetett Nyugatra. Úgy tűnik azonban számunkra, hogy a Lengyel Királyság középkori történetének forrásai közül is mindössze Albericus krónikája tartalmazza a kérdéses alakot.⁵¹ Természetesen nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy létezett valamiféle – akár lengyel, akár magyar földön született –, napjainkra már elveszett írásos forrás, amelybe *Logescelausként* került be a lengyel fejedelem vagy a magyar uralkodó. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a torzulás már francia területen következett be, ahol ismeretlenül csenghetett a szláv eredetű név. A következőkben csupán néhány lehetőséget vázolunk fel azzal kapcsolatban, miért alkalmazhatta krónikásunk mind a magyar, mind pedig a lengyel történelem szereplőire a ritka névalakot.

A legkézenfekvőbbnek az a megoldás tűnhet, hogy Albericus valamilyen Saint-Gilles-ből származó írott anyagban (oklevélmásolatban vagy egyéb feljegyzésben) találkozott a *Logescelaus* névalakkal. Ezt a krónikás hitelesebbnek vélhette, mint a magyar írott királylistában található formát, és a szóbeli hangzás hasonlósága alapján később alkalmazta az alakot a lengyel hercegekre is. Ezzel az elképzeléssel, ami egyébként Csóka álláspontjának⁵² sem mond ellent, talán annyi lehet a probléma, hogy Albericusnak Szent László korára ez esetben csak írásbeli értesülései lennének: a magyar királylista, illetve a francia forrás. Aligha tudhatta tehát, hogyan

50 Uo. 921.

51 *Ślawomir Pelczar*: Wojny Władysława Odonica z Władysławem Laskonogim w latach 1228–1231. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 5. (2009: 1. sz.) 100–126.

52 *Csóka J. L.*: A latin nyelvű i. m. 658–659.

hangzik a magyar uralkodó neve. Szintén különösnek tarthatjuk, miért hagyta változatlanul a krónikás a magyar történelem többi László nevű szereplőjének a királylistán szereplő *Lodizlaus* névalakját, ha a somogyvári apátságot alapító Szent László nevét módosította.

Azt is feltehetjük ugyanakkor, hogy a 13. századi alapítólevél-másolat, illetve Albericus közös forrása egy olyan külföldre került királylista lehetett, amelyben az esetleges többszöri másolások során éppen Szent László neve torzult. Somogyvár francia szerzeteseivel kapcsolatban a krónikás rendtársaitól szóbeli értesülést kaphatott. Magyar informátorai szájából hasonlóan hangozhatott a 11. század utolsó harmadában uralkodó szent király, illetve a lengyel ciszterciek említette Ulászló hercegek neve, így a történetíró a lengyel história szereplőit is olyan formában igyekezett leírni, ahogyan az a már hibás királylistájában szerepelt.

Albericusnak Szent Lászlóval és Somogyvár alapításával, illetve a lengyel történelemmel kapcsolatos hírei lehettek kizárólag szóbeli értesülések is: krónikásunk torzíva írhatta le a hallott László és a hasonló Ulászló (Vladislav) nevet. A franciában *sz*-nek hangzó *sc* betűkapcsolat megjelenése, illetve a névalak erős módosulása alapján valószínűsíthetnénk, hogy nem valamely *scriptor* egyszerű tévesztéséről lehet itt szó. Feltehetjük, hogy Albericus nem írásbeli forrásban látott alakkal dolgozott, hanem a szóban elhangzott uralkodónevet igyekezett valamilyen módon lejegyezni. Ugyanakkor meglepőnek kell tartanunk, hogy a történetíró a királyjegyzékben eredetileg szereplő névalakot a meglehetősen bizonytalan *Logescelaus* formával váltotta volna fel. További problémát okoz, hogy az alapítólevél-másolatot ez esetben csak úgy tudjuk elméletünkbe illeszteni, ha feltételezzük, hogy a bizonytalan keletkezési idejű diplomába Albericus krónikájából került valamilyen módon a *Logescelaus* név.

Arra a kérdésre, pontosan milyen kapcsolat is létezhet a krónika magyar és lengyel adatai, illetve a Marczali Henrik közölte 13. századi oklevélszöveg között, nem tudunk tehát egyértelmű választ adni. Bár a *Logescelaus* névalaknak a lengyel hírekben való megjelenése korántsem zárja ki, hogy továbbra is saint-gilles-i eredetűnek tekintjük a somogyvári apátság alapítására vonatkozó információt, igyekeztünk itt más lehetőségeket is felvázolni. Anélkül, hogy a megoldáshoz közelebb kerülhetnénk, csupán azt kívántuk jelezni, mennyire sokféle forrást épített be krónikájába a champagne-i történetíró, és mennyire problematikus lehet a kutatás számára annak rekonstruálása, milyen úton juthatott információinak birtokába a magyar históriáról igen sokat tudó szerzetes. Írásunk első felében igyekeztünk az Albericusszal foglalkozó hazai kutatástörténet rövid vázlatát adni. A szakirodalomban szereplő álláspontokat mindössze annak hangsúlyozásával árnyaltuk, hogy az Albericust tájékoztató hazai szerzetesek szóbeli beszámolóiba – esetleg írásbeli feljegyzéseibe – a *gestaszerkesztmény* 13. század elején lejegyzett változatában szereplő elemek is bekerülhettek. A *Logescelaus* névalakot tartalmazó lengyel vonatkozású krónikarészletek vizsgálata aligha visz minket közelebb Árpád-kori történelmünk megismeréséhez, azonban a dolgozatunkban bemutatott probléma felhívhatja a figyelmet arra, hogy a hazai medievisztikában sokszor vizsgált szöveg is felvethet még kérdéseket. A múlt század első felében Hóman Bálint, majd Latzkovits László is összegyűjtötte a krónika magyar híreit, és a hazai vonatkozású passzusokat Gombos F. Albin latin nyelvű forrásközlése mellett Latzkovitsnál magyar fordításban is olvashatjuk. Érdeemes azonban újra elővennünk az utóljára 1874-ben kiadott teljes krónikaszöveget is. Az elbeszélő kútfő egészének a vizsgálatba való bevonásával pontosabb képet kaphatnánk Albericus (vagy a későbbi interpolátor) munkamódszeréről és arról, milyen helyet foglalnak el a világkrónika sokszor színes magyar információi a más népekről szóló feljegyzések sorában.